

FRANCE VODNIK

NARODNOST IN SVETOVNI NAZOR

Kako zelo se je spremenila podoba našega življenja v zadnjih desetih letih! Nekaj časa po vojni se je marsikomu zdelo, da mladi doraščajoči rod nima več smisla za stvarnost in vprašanja neosebnega, na primer narodnega, socialnega, gospodarskega ali političnega življenja. Zlasti zastopniki starejšega rodu, ki je rasel in se oblikoval v času mnogo bolj praktične miselnosti in kulture, nego je današnja, so neredko očitali povojnemu, tako zvanemu ekspresionističnemu gibanju subjektivizem, mistiko, romantiko in kolikor je še podobnih izrazov, ki z njimi praktični ljudje navadno odklanjajo vsako duhovnejšo smer. Toda vsi ti in podobni očitki so nastali v veliki meri iz nerazumevanja novega duha, kar dokazuje prav dejstvo, da se danes popolnoma organsko in notranje nujno vračamo k tradiciji in k stvarnosti. Prav isti človek, ki bi bil še pred nekako desetimi leti — da si mu na primer samo omenil »nacionalizem« — ranjen v svojem vsečloveškem idealističnem čuvstvovanju, poudarja sedaj pravilno, da je le narodnost izhodišče vsega kulturnega ustvarjanja. Potrebno pa se mi zdi poudariti, da sodobniki pojmujejo narodnost duhovno v zvezi z etičnimi, socialnimi in religioznimi vrednotami in da zato odklanjamo egoistični nacionalizem pravtako kakor vsak drug materializem. Kako je le-ta nasproten resnični duhovni skupnosti med posamezniki in med narodi, vidimo lahko prav iz današnjih političnih in gospodarskih razmer v svetu, ki jasno pričajo, da ideali osebne koristi ter kakršnegakoli nasilja niso združljivi z etosom človečanstva. Nasprotno pa imamo za zgrešeno tudi tisto, danes tako razširjeno kolektivistično stremljenje, ki skuša ustvariti vsečloveško sintezo na neorganski, mehanistični način s tem, da zanika osebnost in narodnost.

Takšno je v bistvu naše gledanje na narodnost kot vrednoto. Narodnost je dejstvo našega življenja, ki ga ni mogoče zanikati; kdor stori to, zataji v bistvu samega sebe. Pri nas so se v zadnjem času vršile glasne debate o tem, zlasti med krogom okrog »Ljubljanskega Zvona« ter med krogom, ki se sedaj zbira okrog »Sodobnosti«, revije,

ki je vidna posledica teh debat. Ne tajimo, da je bilo to razpravljanje potrebno, koristno in celo pomembno z narodnega vidika. Vendarle pa mislimo, da narodna mlačnost oziroma narodno odpadništvo ni edino zlo naroda ter da s poudarjanjem narodnosti in narodne zavedenosti še niti oddaleč nismo rešili našega narodnega problema v celoti. Narodnost ni samo ideja, marveč tudi resničnost najrazličnejših dejstev in vprašanj duhovnega, socialnega, ekonomskega in političnega značaja. Narodno vprašanje je velik in zapleten kompleks vprašanj. In tako se prav lahko zgodi ter se zares tudi dogaja, da človek celó v trenutku, ko navdušeno govori o narodu in narodnosti, zagreši usodno napako, bodisi da mu manjka prodirnosti ali pa, kar je hujše, preprostosti in ljubezni. Slovenska zgodovina nam daje nekaj poučnih in obenem svarečih zgledov za to. A tako zvano uskoštvo Stanka Vraza ni edini simbol naše narodne tragike: mimo njega vidim morebiti še usodnejši simbol naše slovenske laži v usodi Karla Dežmana.

Toda v naslednjem ne nameravam zasledovati zgodovinskih primerov napačnega narodnostnega pojmovanja ter zgrešene kulturne volje, usmerjenosti in vzgoje; zakaj tudi v sodobnosti imamo takšne primere. Med drugim se danes glasno poudarja vseslovenstvo, enotni slovenski kolektiv, narodna sinteza in podobno. Že zato, ker je nekoč prav naša tako imenovana »ločitev duhov« (Mahničev nastop!), na kateri temelji slovenska kulturna vzgoja zadnjega pol stoletja, bila vzrok, da smo se Slovenci zaradi nujne razlike svetovnega naziranja neredko razšli tudi v narodnih in kulturnih stvareh, se mi zdi prav, če se v tem trenutku vprašamo, v kakšnem razmerju sta si narodnost in kultura ter svetovni nazor. Te misli se mi zde danes potrebne in pomembne že same po sebi. Zadnji, neposredni povod za pričujoče razmišljanje pa mi je dal članek Josipa Vidmarja z naslovom »Duhovna služba narodu« (Sodobnost I., 15). Ta članek mi je razodel dvoje: kako zelo se je del slovenske inteligence, zlasti tako zvane svobodoumne, notranje odtujil našemu narodu; in pa, kako globoko se je v duševnosti našega razumništva zakoreninil blodni duh iz preteklosti, duh ultramontanizma ali duh, ki narodnost in kulturo istoveti oziroma veže samo in izključno z določenim svetovnim nazorom, pa si pri tem še domišlja, da ima kakšno pravico, govoriti z vsenarodnega vidika, v imenu slovenskega kolektiva!

Nekajkrat sem imel že priliko in pogum, nastopiti javno zoper usodni tradicionalizem, češ, da ni Slovencev razen katoliških Slovencev. Ta misel je zmotna že načelno, zakaj katolištvo in narodnost sta pojma, ki se ne krijeta, a nevzdržna je tudi zgodovinsko, saj ni mogoče zanikati dejstva idejne diferenciacije v našem narodu. Ko so se Slovenci naselili na današnjem ozemlju, so bili politeisti. Pa tudi od časov pokristjanjenja so se idejno v našem rodu izvršile razne spremembe. Lahko rečemo, da so skoraj vse idejne smeri evropskega duhovnega življenja našle odmev tudi pri nas, tako zlasti religiozna reformacija ter humanistično prosvetljenstvo in svobodomiselstvo 18.

in 19. stoletja. Pa tudi analogije drugih narodov govore za to, da narodnost in svetovni nazor — ne sicer po svojem »kako«, pač pa po svojem »kaj«, ki je vedno kozmičnega, metafizičnega značaja — nista istovetna. Judovstvo je resda kot narod imelo svojo religijo, a pri tem ne smemo pozabiti na pomen in vlogo »izvoljenega ljudstva«. Ko je z nastopom krščanstva njegova zgodovinska in kozmična misija bila končana, se je ta veličastna spojitev božjega in človeškega, nadnaravnega in naravnega, religioznega in narodnega nujno zrušila. Danes so premnogi Židje nosivci ateizma prav tako kakor člani slehernega naroda ali rase. Tudi enotnost humanizma in grštva se nam je že zdavnaj razodela le kot konstrukcija o duhovno enotni antiki, kar pa zgodovinsko ni resnično. Saj vemo, da je tudi grštvo bilo idejno diferencirano in to v smislu nasprotja med religioznim ter humanističnim življenjskim idealom. Pragtako je zgodovina slej ko prej ovrгла »rusko« ter sploh vsako nacionalno pravoslavje, bodisi z ateistično usmerjenostjo posameznikov ali celih dob. In kako usodno (bodisi z narodnega ali idejnega vidika) more biti istovetenje narodnosti in ideje, nam razodeva tudi zgoraj omenjeni primer slovenske zgodovine ali pa na primer francoski zgled »Action française«. Ne more nam torej biti težko, odgovoriti na vprašanje o razmerju narodnosti in svetovnega naziranja. To je vedno dvoje. Religija je prav tako kakor humanizem občečloveški pojav, ki z narodnostjo ni zvezan metafizično in kavzalno, marveč le sociološko in psihološko. Duhovno pa je svetovni nazor vedno izraz kozmičnega dualizma v človekovem srcu, katero je Dostojevskij imenoval »bojno polje, kjer se vrag z Bogom bori«. Iz tega pa nujno tudi sledi, da zvezanost z narodom, zunanje ali duhovno, ni isto kot zvezanost z določenim svetovnim naziranjem. In zato je zmotno tudi, če kdo istoveti slovenstvo s katolištvom ali pa slovenstvo s svobodomnostjo oziroma humanizmom.

To zadnje je storil Josip Vidmar v prej omenjenem članku »Duhovna služba narodu«. Avtorja smo doslej poznali kot nestrpnega nasprotnika krščanstva oziroma katolištva, zlasti odkar je z znano alternativo »ali kristjan ali umetnik« skušal — brezuspešno sicer — dokazati nezdržljivost umetnosti in kulture vobče z našim religioznim svetovnim naziranjem. Zato smo se v resnici nemalo začudili — dasi smo mu to s priznanjem šteli v dobro —, ko je Vidmar nedavno v uvodu k svoji popularni knjižici »Kulturni problem slovenstva« (Slovenske poti, III., 1952) katoliški del našega naroda častno in pravično imenoval »slovensko-katoliški« ter celo zapisal, da »mora in bo moral pri vseh velikih odločitvah dušiti glas svojega svetovnega nazora in slediti glasu svoje krvi in narave, svoji kulturni volji in osnovnemu zakonu svoje duše, ki mu veli stati na strani slovenstva, pa bodisi z ljudmi, od katerih ga tako nepremostljivo deli svetovni nazor«. Kakor smo morali v Vidmarjevi afirmaciji narodnega vprašanja z veseljem ugotoviti napredek, saj smo ga poznali dolgo kot vnetega zagovornika življenjskega esteticizma, kot zagovornika absolutne

umetnosti, izven katere je vse drugo ničevno ali vsaj malo pomembno, tako je pričujoča izpoved — po debati o krščanstvu in umetnosti — mogla biti resnična preusmeritev njegovega duha od subjektivistične miselnosti k objektivnosti. A žal, kako smo se zmotili! Že pri branju njegove knjižice sem začel dvomiti o vsem tem največ zaradi mesta, kjer Vidmar govori o slovenski svobodoumni inteligenci, ki da je »sol naroda«. Zaradi svobodoumnosti? In spomnil sem se, kako je Vidmar doslej svojim idejnim nasprotnikom, zlasti katoličanom, vedno odrekal kulturno enakovrednost; spomnil sem se njegove delitve kulture in umetnosti na »črni vsakdanji« ter na »beli« kruh, pri čemer je pod črnim treba razumeti katoliško-religijozno, pod belim pa liberalno umetnost. Prišle so mi na misel besede, ki jih je o Vidmarju napisal brat Anton v polemiki »Po desetih letih« (DS, 1930, 65—67): »V njem se namreč spovrača v naše kulturno življenje duh po novi kulturni in življenjski konstelaciji že zdavnaj premaganega liberalizma in z njim senca iz naše skoraj že mrtve preteklosti. Odtod izvira ona presenetljiva podobnost med obema, zlasti v načinu njunega boja proti religiozno utemeljenemu svetovnemu nazoru, kar se kaže v tem, da se mu odreka možnost in pravica do kulturnega ustvarjanja in sodelovanja ter da se skušajo njegovi pripadniki zaznamenovati kot manj vreden suženjski rod.« Od tedaj se v Josipu Vidmarju odnos do katolištva ni spremenil — kljub citiranemu mestu iz njegovega uvoda. Kaj kmalu nam je vsem skupaj, ki se idejno z njim ne strinjamo, odrekel možnost, da bi duhovno služili narodu. Ne trdi sicer, da nismo člani naroda, vendarle pa nam odreka kulturno in duhovno udejstvovanje v njem. V ta namen je Vidmar samovoljno, s prosvetljenko gesto nekoga, ki se šteje med izbrance, razbil narod v dve polovici, v snovno in duhovno. »Narod živi kot političen in gospodarski kolektiv, a živi tudi kot kulturna ali duhovna enota.« Narod — to sta potemtakem dva kolektiva oziroma dve enoti! Toda duhovna služba narodu, kar je isto kot kultura, zakaj Vidmar pravi »duhovno ali kulturno«, rabi torej oba izraza kot sinonima, ta duhovna služba je privilegij svobodoumnosti; zakaj svobodoumnost je p o g o j (podčrtal jaz), da nekdo more vršiti to službo narodu. In kaj je svobodoumnost? Josip Vidmar odgovarja: »Svobodoumnost je duhovna orientacija, ki ne priznava tako imenovane večne ali razodete... resnice.« Svobodoumnost je torej duhovna orientacija, ki a p r i o r i ne dovoljuje išočemu človeku, da bi našel resnico v veri v Kristusa, v veri v Cerkev, v veri v Boga. »Zakaj večne in po Bogu razodete resnice,« tako nas uči Vidmar, popolnoma v nasprotju z našim osebnim življenjskim izkustvom, so nasprotne človeški žeji po resnici, odrešenju in duhovni svobodi!

Iz vsega tega nujno sledi, da katoliki niso kulturni ter da ne služijo niti ne morejo služiti duhovno narodu. Oni so kot »dogmatične mase« le »pasivno gradivo«, iz katerega liberalni nadčlovek, ta »razvojna moč v narodih«, gradi stavbo narodne kulture. Zgrozil

sem se: ali je mogoče na ta način razbiti narodni organizem na snov in na duha, na ta način, da njegovemu večjemu delu odrečeš duha in ga imenuješ le pasivno gradivo in snov, mu torej odrečeš tako rekoč božjo podobo svobodne in tvorne človeške osebnosti! In to tistim zvestim stotisočem ljudi, ki so skozi stoletja ohranili našo narodnost in na katerih slovenstvo tudi še danes sloni! Na misel mi prihaja Dostojevskij, ki je prav isto neverjetno, domišljavo superiorno mišljenje, ki sebe šteje za nekaj višjega, očital kot poglavitno napako ruski, narodu odtujeni, prav tako svobodoumni inteligenci. Ne glede na to, da gospodarsko in politično delovanje ni nekaj tako zelo od »kulture« in od »duha« ločeno — saj duhovna kultura na teh temeljih sloni — in je radi tega za narodni obstoj in razvoj prav tako bistveno, kakor na primer umetniško ali znanstveno prizadevanje, ne glede na to pa je treba ugotoviti, da tudi res ni, da bi se slovenski katoliki udejstvovali le gospodarsko in politično, torej po Vidmarjevo narodno in kulturno manj vredno, recimo le zunanje. Ali mar verni in »dogmatični« slovenski ljudje, od Trubarja dalje niso dali slovenstvu tudi pesmi, umetnosti, znanosti itd. Bodi: ako Josip Vidmar piše članke, eseje in kritike ter je vrhu tega še svobodoumen, duhovno služi narodu. Ali mu ne služi pravitako in še tem bolj duhovno pa tudi najpreprostejša kmetiška ali delavska mati, ki ohranjuje narodu etične, religiozne, čuvstvene, jezikovne in druge duhovne vrednote! Ali zvestoba narodu ni duhovna služba? Saj narod vendar ni breztelesen fantom, ki plava nekje v morju imaginarnega sveta, marveč je realno dejstvo. Načelno se mi zdi absurdno, govoriti o notranjem in zunanjem bistvu slovenstva v tem smislu, da je večina Slovencev le nosivec zunanjega, a nekakšni izbranci pa nosivci notranjega bistva; dejansko pa moramo v tem neorganskem narodnostnem dualizmu videti zapozneli odmev prosvetljenosti in liberalizma. Ako je tako imenovani genij — ki pa kot tak nima nič opraviti s svobodoumnostjo — kakor sol naroda, je pa narod sam kakor morje, iz katerega sol prihaja. Vprašanje je samo, kaj je prvotnejše, večje, silnejše. Nedvomno je, da se genij brez naroda ne more roditi.

Kakšen prepad zija med tem visokim, neobčestvenim individualizmom pa med miselnostjo na primer Franceta Levstika, ki je videl prav v ljudstvu bistvo in globino narodne celote, ali pa Ivana Cankarja, ki je zapisal: »En sam človek je.« Zdi se mi pomembno, da je prav Cankar glede svetovnega naziranja in narodnosti podal Josipu Vidmarju ravno nasprotno izpoved: »Če bi bil Rus, bi bil pravoslaven, če bi bil Prus, bi bil protestant; ker sem Slovenec, sem katoličan.« S tem je dokazal, pravi Izidor Cankar, kako organsko se je bil spojil z dušo svojega naroda. Toda ali ni Ivan Cankar, čeprav z nasprotne strani, zagrešil iste napake, ki jo očitamo Jos. Vidmarju: da mu je namreč zvezanost z narodom bila isto kot zvezanost z nekim določenim svetovnim nazorom? Da je možno Cankarja tako napačno tolmačiti, je zopet dokazal prav Vidmar,

ko je zgoraj citirane besede v resnici tako pojmoval ter je zato nekje (LZ, 1929, 185) že čisto v smislu svojega sedanjega naziranja trdil, da bi »zadostoval glede konfesionalne zvezanosti z narodom en sam primer, ki bi ovrgel hkratu Ivana in Izidorja Cankarja, posebno pa miselnost, ki je zrasla iz njunih izjav.« To da je primer »vélikega pagana« in svobodoumnika Goetheja. Proti takšnemu pojmovanju zvezanosti z narodom, ki *izenačuje* svetovni nazor in narodnost, je Josip Vidmar nastopil po pravici, le da velja isto ne samo za katoličanstvo, marveč pravtako tudi za svobodoumnost, in bi bil zato moral obrniti ost svojega odpora ne le proti Ivanu Cankarju in katoličanom vobče, marveč pravtako proti — samemu sebi. To razmerje pa velja seveda le načelno, dejansko moremo ugotoviti, da je v posameznikih ali v celih obdobjih bila bodisi ta ali ona ideja prvenstvena duhovna življenje oblikujoča sila, tako na primer religioznost v srednjem veku, v dobi reformacije, baroka in pozneje, oziroma humanizem v dobi prosvetljenstva in realizma. Ivan Cankar pa je z besedami »ker sem Slovenec, sem katoličan« mislil nedvomno le na psihološko in sociološko zvezo, ne kavzalno, in je razen tega mislil predvsem na obliko, medtem ko je vsebina njegove religioznosti imela — to je sedaj jasno formuliral tudi Izidor Cankar (Zbr. sp. XIII.) — transcendentalne temelje, brez katerih ni mogoče govoriti niti o religiji niti o katolištvu.

Priznamo, da je tudi tostransko usmerjeni človeški duh lahko kulturno aktiven in pravtako priznamo avtonomni red kvalitete, ki ga občudujemo v delih človeškega duha brez ozira na idejo. Prepričani smo, da le takšno *svobodno in široko* razumevanje vodi k narodni sintezi. Ne morem se namreč boriti za slovenstvo skupaj in z ramo ob rami z nekom, ki mi zaradi moje nasprotno ideje odreka kulturno enakovrednost ter sploh zmožnost in sposobnost za duhovno službo narodu!

MIRAN JARC

JOHN GALSWORTHY

Ta angleški romanopisec, ki se je s podeljeno mu Nobelovo nagrado uvrstil med reprezentante sodobne angleške književnosti — sodobne v smislu »ustaljene«, kar je seveda prvi pogoj, da družba po neki nemi dogovorjenosti prizna kako delo ali dejanje — ta odlični književnik in duhovni plemič se je letos za vedno umaknil iz velike družbe živčih tvorcev, gojiteljev in ljubiteljev umetnosti: prav zdaj, ko se bliža — če smemo tako sklepati po vseh znakih današnjega kulturnega in političnega življenja — konec tisti medsebojni prizanesljivosti, strpnosti in spravljivosti, ki je humani-